
ȘI URA ESTE O VIRTUTE

de Meir Y. Soloveichik, februarie 2003

În scrierea sa despre Holocaust, *The Sunflower*¹, Simon Wiesenthal povestește următoarea experiență. Pe când era prizonier într-un lagăr de concentrare, monotonia muncii pe care o depunea a fost întreruptă brusc atunci când a fost dus lângă patul unui nazist muribund. Neamțul descria detalii grotești din cariera sa și anume, despre participarea sa la uciderea și tortura a sute de evrei. Manifestând, sau poate imitând doar, sentimente de regret și remușcare, i-a explicat că a căutat un evreu – orice evreu – căruia să îi mărturisească și de la care să ceară iertare. Wiesenthal s-a uitat în liniște la creatura întinsă în fața lui, și, nefiind capabil să-i ofere iertare, dar nici să-l condamne, a ieșit din cameră. Torturat de această întâmplare, întrebându-se dacă a procedat corect, Wiesenthal a prezentat această poveste în cadrul unui simpozion la care au participat reprezentanți ai fiecărei grupări religioase. Examinând răspunsurile creștinilor și ale evreilor, a observat un contrast remarcabil. „*Când a fost publicată prima ediție din The Sunflower*”, a scris Dennis Prager, „*am fost intrigat de faptul că toți respondenții evrei au considerat că Simon Wiesenthal a procedat corect neacordându-i iertare ucigașului nazist pocăit; creștinii au considerat că a greșit.*”

Într-adevăr, participanții la simpozion creștini au manifestat mai multă empatie. „*Pot foarte bine să înțeleg refuzul lui Simon [de a ierta]*”, a spus Fr. Edward Flannery, „*dar îmi este imposibil să fiu de acord.*” Arhiepiscopul Desmond Tutu citează ca sursă răstignirea. Acesta susține că negrii sud-africani proaspăt împuterniciți și-au iertat asupritorii albi urmând „*rabinii evrei care, când El a fost răstignit, adică, Tatăl, i-a iertat pentru că nu au știut ce fac.*” Dacă avem în vedere doar dreptatea răzbunării, susține Tutu, „*atunci am putea foarte bine să punem punct discuției. Iertarea nu este doar un lucru imaginar. Este o politică practică. Fără iertare, nu există viitor.*”

¹ Engl. *Floarea Soarelui* (n.tr.)

Cu toate acestea, mulți evrei ar putea răspunde sursei scripturale folosite de Tutu citând un alt verset, unul care de asemenea descrie un evreu abordat de cei care i-au făcut rău dar dare a răspuns într-un mod diferit, poate mai puțin creștinesc:

Filistenii l-au prins [pe Samson] și i-au scos ochii. L-au adus la Gaza și l-au legat cu lanțuri din bronz ... L-au forțat să stea în picioare între piloni ... Apoi Samson L-a chemat pe Domnul și a spus: „Doamne, adu-ți aminte de mine și dă-mi putere doar de data asta, O, Doamne, fă ca prin această singură faptă de răzbunare să le plătesc filistenilor pentru ochii mei.”

Și Samson a apucat cei doi piloni care susțineau casa, . . . [și] a spus: “Fie ca eu să mor cu filistenii.” A tras cu toată puterea și casa a căzut peste toți cei care se aflau în ea. Astfel că cei pe care i-a ucis când a murit au fost mai mulți decât cei pe care i-a ucis în timpul vieții.

Diferitele răspunsuri teologice date de participanții la simpozion sugerează, conform lui Prager *„modul în care creștinii și evreii percep răul, ceea ce este înrudit cu felul în care înțeleg iertarea.”* Desigur, contrastul dintre cele două Testamente indică următoarele: Cuvintele lui Iisus nu ar putea fi foarte diferite de cele spuse de Samson.

Unii ar putea să considere că Samson cel răzbunător și plin de mânie reprezintă excepția păcătoasă a Bibliei și nu regula; sau, poate că Samson a acționat în propria apărare. Totuși, o privire mai îndeaproape indică faptul că profeții evrei nu numai că și-au urât dușmanii, dar chiar s-au bucurat de suferința acestora considerând că este rezultatul dreptății. Marele Samuel, înfruntându-l pe Agag, regele Amaleciților, după ce Agag fusese deja capturat și Amaleciții exterminați, reacționează cu furie îndreptățită:

Apoi Samuel a spus: „Aduceți-l pe Agag, regele Amaleciților, în fața mea.” Agag a venit la el plin de ură și a spus: „De bună seamă amărăciunea morții a trecut.” Dar Samuel a spus:

„Precum sabia ta a lipsit pe mame de copiii lor, așa și mama ta să fie între femeii lipsită de fiu.”
Și a tăiat Samuel pe Agag înaintea Domnului în Ghilgal.

Și înainte ca furia lui Samuel și a lui Samson să fie pusă pe seama orgoliului masculin, trebuie să menționez că profeta Deborah pare să se bucure de moartea grotescă a dușmanului ei, filisteanul Sisera, care a fost executat, așa cum a meritat, de o altă femeie. Cântecul emoționant al Debovei prezintă fiecare detaliu sângeros:

Cea mai binecuvântată dintre femeii, Iael, nevasta lui Heber, a luat un țăruiș de-al cortului, a pus mâna pe ciocanul de lemn. S-a apropiat încet de Sisera și i-a bătut țăruișul în tâmplă. El a căzut și a rămas nemișcat la picioarele ei. Așa să piară toți dușmanii tăi, Doamne!

În opera sa, *At the Entrance to the Garden of Eden*², jurnalistul Yossi Klein Halevi vorbește cu Johanna, o măicuță catolică uimită de ura pe care o arată israelienii față de dușmanii lor. Johanna povestește despre o profesoară evreică israelită „care ne era foarte apropiată. Ne-a spus despre mezinul ei că îl urăște pe Saddam... Era așa de entuziasmată. Era atât de mândră de fiul ei.” „Mi-am dat seama”, a concluzionat Johanna, „că ura face parte din religia evreilor.” Avea dreptate. Profeții evrei au vorbit în numele Domnului care, în Exodus, ar putea „ierta nedreptatea și transgresiunea și păcatul” dar care „nu-i va exonera în niciun fel [pe vinovați].” De asemenea, refuzând să își ierte dușmanii, liderii evrei nu au dorit doar să-i înfrângă pe aceștia ci să-i dezonoreze. Când regina Estera deja îl învinsese pe Haman – Hitler al perioadei respective, exterminator al poporului evreu – și îi ucisese pe susținătorii și chiar pe fiii acestuia, regele Ahasuerus a întrebat ce și-ar putea dori mai mult:

Regele a spus către regina Estera: „În capitala Susa evreii i-au ucis pe cei zece fii ai lui Haman ... Acum ce mai dorești? Toate ți se vor îndeplini. Care este următoarea ta cerere? Se va face.” Estera a răspuns: „Dacă este pe placul regelui ... fie ca cei zece fii ai lui Haman să fie atârnați în furci.”

² Engl. *La intrare în Grădina Raiului* (n.tr.)

Interesant este că cel mai aprins răspuns oferit la simpozionul lui Wiesenthal a fost cel al unei femei. Scriitoarea evreică Cynthia Ozick, vorbind despre cum Wiesenthal, într-un moment de milă, a îndepărtat o muscă de corpul distrus al nazistului, și-a încheiat pledoaria în maniera aspră și poetică a Deboarei:

Fie ca bărbatul SS să moară fără iertare. Să se ducă în iad. Mai degrabă să ajungă musca la Dumnezeu decât el.

În timp ce beam cafeaua săptămânală cu prietenul meu Fr. Jim White, un preot episcopal, am abordat, din nou, problema asupra căreia nu reușeam să cădem de acord. Un om atât de rău – Hitler, Stalin, Osama bin Laden – merită iubirea unui teist? Nu puteam să diger o astfel de noțiune, în timp ce Fr. Jim era în favoarea sa. Iudaismul, spuneam eu, presupune iubirea față de aproape, dar cu anumite limite. „Ura” nu este întotdeauna sinonimă cu păcatul. În timp ce Moise ne-a poruncit „să nu ne urâm frații,” acțiunile imorale ale unui om pot determina ruperea legăturii dintre el și umanitate. Referitor la *rasha*, termenul evreiesc pentru cei răi, Talmud-ul spune clar: *mitzvah lishono*—avem obligația de a-l urî.

Unii oameni încearcă să minimalizeze această diferență între credințe. Eva Fleischner, specialistă în diferențele dintre religii și participantă la simpozionul *Sunflower*, susține „Creștinii și cei care nu sunt creștini, dar se trezesc la realitate – au interpretat greșit și continuă să o facă, [scrierile creștine] cum că învățăturile lui Iisus înseamnă să iertăm pe toată lumea ... Elementul care nu a fost luat în calcul este că Iisus mă provoacă pe *mine* să iert răul care *mie* mi-a fost făcut ... El nu ne cere să iertăm răul care a fost făcut altei persoane.” Probabil. Dar chiar și așa, un abis teologic rămâne între perspectivele evreilor și creștinilor cu privire la acest aspect. După cum putem vedea din furia lui Samson, conform iudaismului, iertarea este adesea o virtute, dar și ura poate fi atunci când cineva are de-a face cu oameni de o răutate pură. În acest caz, în loc să iertăm, putem să dorim răul; în loc să avem speranțe de căință, putem spera ca dușmanii noștri să aibă parte de mânia lui Dumnezeu.

De fapt, nu se poate minimiza diferența dintre iudaism și creștinism în ceea ce privește ura ca virtute. Într-adevăr, fondatorul creștinismului a recunoscut încălcarea tradiției evreiești cu privire la acest lucru, încă de la început: „Știți că „trebuie să îți iubești aproapele și să îți urăști dușmanul”, dar eu vă spun vouă „Iubiți-vă dușmanii și rugați-vă pentru cei care vă persecută, ca să puteți fi copiii Tatălui vostru în rai; pentru că soarele Lui strălucește atât asupra răului cât și asupra binelui, și trimite ploaia peste drepti dar și peste nedrepti... Fiți deci perfecți pentru că Tatăl vostru este perfect.” Iisus spune că Dumnezeu îi iubește pe cei răi, deci și noi trebuie să îi iubim. Iudaismul însă nu este de acord; nu neagă importanța de a-L imita pe Dumnezeu dar evreii îi urăsc pe cei stricați deoarece consideră că și Dumnezeu îi disprețuiește.

Există o sintagmă foarte des folosită în rândurile evreilor ortodocși, sintagmă al cărei echivalent nu l-am găsit în rândurile creștinilor. Aceasta este *yemach shemo*, care înseamnă *fie ca numele lui să fie șters*. Se folosește de fiecare dată când este menționat un inamic al evreilor, din trecut sau din prezent. De exemplu, cineva poate spune în timpul unei conversații: „Mulțumesc lui Dumnezeu că bunicii mei au plecat din Germania înainte ca Hitler, *yemach shemo*, să preia puterea.” Sau: „Părinții mei au fost uciși de naziști, *yemach shemo*.” Vă puteți imagina versiunea creștină a unei astfel de afirmații? Ar vorbi cineva despre masacrul condus de „Pol Pot, fie ca numele lui să fie șters”? Vorbește vreun creștin astfel? A folosit vreun student la teologie echivalentul latinesc al sintagmei *yemach shemo* alături de numele „Pontius Pilat” sau „Iuda”? Cu siguranță nu. Creștinii, cred eu, consideră această sintagmă ca fiind respingătoare, la fel cum mulți dintre evreii s-ar îneca dacă ar citi rozariul catolic: „O Iisuse ... du în cer toate sufletele, mai ales pe acelea, care au mai mare nevoie de mila ta.”

Atunci de unde această neînțelegere între credințe? De ce evreii și creștinii reacționează atât de diferit la răutate? De ce refuză uneori evreii să ierte? Și dacă profeții și judecătorii evreii cred cu toată ființa în „virtutea urii”, ce a determinat creștinismul să încalce rădăcinile acesteia din Vechiul Testament?

„Mai mult de un deceniu de dialoguri săptămânale cu creștinii și conversații intime cu prieteni creștini,” scrie Prager „m-a convins că, cu excepția divinității lui Iisus, cea mai mare – și chiar

cea mai importantă – diferență dintre iudaism și creștinism, sau poate doar dintre majoritatea creștinilor și a evreilor, este modul în care fiecare înțelege iertarea și, în cele din urmă, reacția față de rău.” Aici Prager depășește puțin limita teologică și comite, într-o singură declarație, două erori. Prima este că pune problema iertării în fața identității lui Iisus. Din punctul meu de vedere, o astfel de afirmație, mai degrabă insultă memoria a mii de evrei care au murit, decât să-l proclame pe Iisus.

Mai mult, Prager pierde din vedere și faptul că aceste două probleme, abordarea lui Iisus și abordarea dușmanilor, sunt de fapt una și aceeași: problema abordării dușmanilor depinde de credința că Iisus a fost un simplu muritor sau Fiul lui Dumnezeu. Haideți să analizăm cum perspectiva fiecărei religii referitor la Iisus oferă argumentele teologice pentru modul în care abordează ura.

Esența unei religii se poate identifica adresându-le adepților următoarea întrebare: Care, după părerea ta, a fost momentul semnat în istoria lumii? În cazul creștinilor, răspunsul este simplu: pasiunea lui Iisus Hristos, sacrificiul Mielului lui Dumnezeu pentru păcatele lumii. Sau: „Dumnezeu a iubit lumea atât de tare încât Și-a jertfit propriul fiu” pentru ca prin moartea Lui lumea să fie mântuită. Evreii, pe de altă parte, consideră că cel mai important moment din istoria omenirii este revelația de pe muntele Sinai, ziua în care ne-a fost dat Decalogul. În această zi, credem noi, Dumnezeu a creat pactul etern cu poporul evreu și a început să le vorbească prin Torah, transmițând poruncile Sale morale și religioase. Cel mai fascinant element al acestui eveniment este că înainte de formarea Pactului cu evreii, Dumnezeu *le-a cerut mai întâi permisiunea*. Rabinul Șef al Angliei, Jonathan Sacks, descrie acest episod:

Înainte de a pronunța termenii pactului, Dumnezeu i-a spus cerut lui Moise să vorbească cu poporul și să afle dacă sunt sau nu de acord să devină o națiune supusă Lui. Doar după ce „toți oamenii au răspuns „Vom face tot ceea ce ne-a spus Domnul” a avut loc revelația... Astfel a avut loc primul mandat democratic, ideea că nu există o regulă valabilă fără acordul tuturor celor vizați.

Există o învățătură evreiască minunată în Torah, Dumnezeu fiind descris ca un negustor ce își oferă Legea fiecărui popor de pe pământ. Fiecare analizează marfa lui Dumnezeu și îi găsește un defect. Unii refuză să se abțină de la furt, alții de la crimă. În cele din urmă, Dumnezeu abordează poporul evreu care este de acord să își asume responsabilitatea unei vieți morale. Mesajul acestei *midrash* este că oricine se poate alătura pactului cu Dumnezeu; Dumnezeu l-a lăsat deschis nouă.

Gândiți-vă pentru un moment la contrastul extraordinar. Pentru creștini, Dumnezeu a acționat în numele umanității fără ca aceasta să știe sau să fie de acord. Răstignirea este povestea unui Dumnezeu iubitor care dorește mântuirea umanității, deși omenirea nu l-a cerut asta și nici nu o merită. Evreii, pe de altă parte, cred că pactul cu Dumnezeu a fost format prin exprimarea liberului arbitru. Povestea în care a fost dăruită Torah este despre un Dumnezeu care vrea să ofere umanității ocazia de a lua decizii morale. Din câte știu eu, nici măcar o sursă evreiască nu spune că Dumnezeu vrea să mântuiască pe toată omenirea și nici că iubește pe fiecare membru al rasei umane. De fapt, multe surse evreiești susțin că Dumnezeu oferă fiecărei ființe umane ocazia de a-și alege soarta morală și că mai apoi o va judeca și va alege dacă să o iubească în funcție de decizia pe care aceasta a luat-o. Creștinismul se concentrează pe iubire și mântuire; iudaismul pe decizie și acțiune.

Diferența este mai mare. Atât Talmudul cât și Noul Testament au foarte multe de spus despre viața de apoi. Ambele susțin clar că aceasta există și ambele îi asigură pe cei dreپți că vor primi recompensa eternă și îi avertizează pe cei stricați de existența condamnării. Cu toate acestea, între aceste două afirmații există o diferență importantă: doar Testamentul creștin face, în mod constant și deliberat, legătura dintre promisiunea raiului și îndemnul etic, făcând apel la speranța eternității pentru a determina pe credincioși să acționeze drept. Pentru creștini, cea mai mare dorință și cel mai important scop este de a primi mântuirea eternă. A duce o existență dreaptă pe pământ reprezintă mijlocul prin care se poate atinge acest scop. Evreii, pe de altă parte, insistă asupra faptului că obiectivul cel mai important este să faci fapte bune pe pământ; raiul este doar locul în care ne primim recompensa după ce scopul nostru a fost atins. Talmudul afirmă în acest sens ceva ce pentru orice creștin poate fi de neînțeles: „O oră în care ai ascultat

poruncile lui Dumnezeu în această lume este mai glorioasă decât eternitatea în Lumea de Apoi.”

Diferența de emfază se poate vedea mai clar atunci când comparăm afirmația din Noul Testament cu privire la etică, Predica de pe Munte, cu scrierile rabinice. Astea sunt câteva dintre afirmațiile despre etică ale lui Iisus:

Binecuvântați cei săraci cu duhul, a lor este împărăția cerurilor. Binecuvântați cei persecutați pentru dreptate, căci a lor este împărăția cerurilor. Vă spun vouă, dacă dreptatea voastră nu este mai mare decât cea a scribilor farisei, nu veți intra în împărăția cerurilor. Nu toți cei care-mi spun „Doamne, Doamne” intră în împărăția cerurilor, ci doar cei care fac voia Tatălui meu din ceruri.

Un evreu tradiționalist care studiază modul în care Iisus a ținut Predica de pe Munte își amintește imediat de lucrarea mișnaică *Ethics of the Fathers*³, o colecție de zicale rabinice care par să reflecte cuvintele lui Iisus. Să luăm, de exemplu, aceste pasaje paralele din tractate:

Ferice este omul căci a fost creat după chipul lui Dumnezeu. Ferice sunt israeliții căci sunt numiți copiii lui Dumnezeu. Fii curajos ca un leopard, ușor ca un vultur, agil ca o căprioară și puternic ca un leu atunci când urmărești voința Tatălui din ceruri.

În timp ce frazele comune folosite de Iisus – „ferice sunt”, „Tatăl din ceruri”- sunt exprimări rabinice standard, argumentele repetate pe care Iisus le folosește pentru a-și susține afirmațiile – „căci ei vor moșteni împărăția cerurilor”- îi aparțin. O asemenea frază nu este nicăieri menționată în scrierile rabinice. Aceștia se concentrează mai mult pe acțiune decât pe mântuire.

Diferența se extinde la diferitele moduri de celebrare a sărbătorilor. Discutând cu Fr. Jim despre religiile noastre, i-am spus despre fenomenul „evrei Yom Kippur”. Mulți dintre

³ Engl. *Etica părinților* (n.tr.)

coreligionarii mei fără spirit de observație, i-am spus eu, vin la sinagogă doar în ziua Ispășirii și astfel experimentează iudaismul care se concentrează doar pe judecată și pocăință. Nu trăiesc iudaismul în momentele sale cele mai vesele: Paștele, Hanukkah, Purim. „*Problema cu care mă confrunt eu este opusă*” a spus Jim. „*Unii oameni vin la biserică doar de Paște – creștinismul în momentele cele mai vesele. Niciodată nu își pun problema judecății și a căinței.*”

Atât rabinii cât și preoții ar prefera locuri de venerare pline în mod regulat; dar, în acest caz, este important contrastul dintre zilele importante din calendarele creștin și evreu. Creștinii sărbătoresc o zi în care, cred ei, Iisus și-a primit locul cuvenit în rai la fel ca, posibil, fiecare membru al umanității. În contrast, Yom Kippur, nu este o zi de sărbătoare ci de solemnitate, o zi în care credincioșii nu se concentrează pe mântuire ci pe acțiune. Evreii recită, iar și iar, o litanie lungă de păcate pe care e posibil să le fi comis; se roagă pentru iertare și finalizează, de fiecare dată, cu propoziția: „*Fie voia Ta, Doamne, să nu mai păcătuiesc.*” În timp ce toată ziua este dedicată rugăciunii și a analizei faptelor din trecut, conceptul de recompensă și pedeapsă în viața de apoi nu este menționat *nici măcar odată*. Singura grijă este dacă, la finalul zilei, Dumnezeu ne va considera suficient de pocăiți. Climaxul Yom Kippur este la asfințit, în timpul *neilah*, sau rugăciunea de „închidere”. După ce au cerut iertare de repetate ori, evreii încheie ziua recitând „Tatăl nostru, Împăratul nostru” rugăciune numită astfel datorită primei sintagme din fiecare propoziție.

Tatăl nostru, Regele nostru, am păcătuț în fața Ta.

Tatăl nostru, Regele nostru, nu avem niciun alt Rege în afară de Tine.

Tatăl nostru, Regele nostru, ne căim din toată inima în fața Ta.

Ne rugăm la Dumnezeu pentru milă și iertare, atribute ale Sale, prețuite de Iudaism. Dar gândurile noastre se îndreaptă apoi spre cei răi care nu se căiesc pentru faptele lor. O propoziție dureroasă și plină de angoasă, de la finalul acestei rugăciuni, iese în evidență: „Tatăl

nostru, Regele nostru, răzbuună, în fața ochilor noștri, sângele vărsat al slujitorilor tăi.” După o zi închinată rugăciunii, sinagogile de pretutindeni sunt pline de plânsetele ostenite ale evreilor epuizați de post. Aceștia și-au petrecut ultimile douăzeci și cinci de ore meditănd asupra păcatelor și implorând iertare. Astfel, își îndreaptă brusc atenția față de cei care nu au meditat deloc la iertare, la Dumnezeu, la demnitatea poporului evreu. După ce s-au concentrat asupra propriilor acțiuni, evreii se concentrează pe acțiunile celorlalți și gâtlejurile lor uscate intonează următorul mesaj: „*Tată, nu-i ierta, căci știi foarte bine ce fac.*”

Esența fiecărei religii se reflectă în atitudinea față de păcătos. Existența iadului ar putea fi un lucru dureros pentru creștinii care cred că Hristos a murit pentru a izbăvi lumea. C.S.Lewis, în *The Problem of Pain*⁴, recunoaște cu regret acest lucru. Cu toate acestea doctrinele liberului arbitru și ale dreptății divine îl forțează să recunoască faptul că unii nu vor fi izbăviți.

Aceasta ar fi o doctrină pe care mi-aș dori să o pot elimina din creștinism, dacă mi-ar sta în putere. Dar este susținută pe de-a-ntregul de Scriptură și, mai exact, de cuvintele Domnului nostru; a existat dintotdeauna în creștinism și este argumentată.

Lewis scrie că noțiunea ca cineva să fie condamnat pentru eternitate, este una pe care „o detestă” din toată inima; totuși, oricine refuză să contribuie la mântuire nu poate fi mântuit. În ciuda acestui fapt, Lewis susține că până și acești oameni trebuie să fie pomeniți în rugăciunile noastre. „*Mila creștină*”, subliniază el, „*ne îndeamnă să depunem toate eforturile pentru convertirea acestor oameni; să alegem convertirea lor, cu riscul propriilor vieți, poate chiar a propriilor suflete, decât să-i lăsăm să fie pedepsiți; să riscăm orice pentru asta.*”

Iudaismul este total în dezacord cu acest lucru deoarece evreii neagă existența unui „efort divin” pentru mântuirea lumii; mai degrabă, Dumnezeu a oferit omenirii mijloacele de a-și obține propria mântuire și oamenii vor fi judecați după deciziile pe care le iau. Creștinii cred că

⁴ Engl. *Problema suferinței* (n.tr.)

Dumnezeu iubește pe toți oamenii și a murit pentru ei; dar evreii insistă că, deși niciunui om nu i se neagă șansa de a deveni vrednic de iubirea lui Dumnezeu, nu toți oamenii trăiesc într-un mod demn de iubire și cei care nu se dovedesc demni de iubire divină, nu merită nici iubirea noastră.

Diferența dintre mântuire și decizie este evidentă având în vedere că unii creștini speră la ceva ce evreii tradiționali nu au luat niciodată în calcul: că fiecare ființă umană va fi în cele din urmă mântuită.

Conform lui Fr. Richard John, unele versete din Noul Testament transmit asta în mod explicit („Vor fi cu toții mântuiți?” FT, Public Square, August/Septembrie 2001). Să luăm, de exemplu, 1 Corinteni: „Toți murim în Adam pentru a învia în Iisus Hristos.” În Romani este și mai clar menționat:

“Deci, așa cum printr-o singură greșală a venit o condamnare pentru toți oamenii, tot astfel, printr-un singur act drept a venit o îndreptățire pentru toți oamenii, care duce la viață”. Papa Ioan Paul al II-lea a sugerat că nu putem ști cu siguranță nici măcar despre Iuda că ar fi în iad. Să-l lăsăm pe Iuda, ar putea răspunde evreii. Dar ce spuneți despre Hitler? Chiar și în cazul lui, Fr. Neuhaus refuză să se dea bătut: „*Poate că Hitler s-a pocăit, implorând mila lui Dumnezeu, chiar în momentul în care a apăsat pe trăgaci.*” Poate, sugerează Neuhaus, Hitler și Mao petrec mii de ani în purgatoriu. Sau poate, afirmă el capricios: „*Hitler este în rai și păstrează pentru eternitate forma unui cățeluș la care ne vom uita mereu, cu binevoință, de sus. Dar este bucuros că se află acolo și nu a primit ceea ce merita*”, precum și „*vom fi mereu recunoscători pentru că ne aflăm acolo și pentru că nu am primit ceea ce meritam.*”

Perspectiva Mishnah, stabilită aproximativ în perioada în care Pavel a scris scrisoarea către Romani, nu poate fi mai diferită, menționează clar anumiți oameni răi din istoria biblică, oameni care nu vor fi niciodată mântuiți. Și spre deosebire de Lewis, rabinii nu par deranjați de

faptul că unii oameni sunt condamnați pentru eternitate; căci spre deosebire de Neuhaus, rabinii cred că vom ajunge în iad pentru că *merităm* să fim acolo.

Una dintre cele mai fascinante diferențe dintre iudaism și creștinism este că deși ambele cred în rai, doar iudaismul vorbește despre recompensa eternă ca fiind *chalek*, un drept. De exemplu: „*Jeroboam nu are niciun drept în Lumea ce va să Vină.*” Rabinii văd viața de apoi ca pe un cont de economii spirituale, cantitatea de experiență divină fiind determinată de valoarea faptelor bune pe care el sau ea le-a acumulat în timpul vieții.

Acest lucru nu înseamnă că rabinii cred că cei cu virtuți puține sunt condamnați pe vecie. Înțelepții credeau într-un fel de purgatoriu în care sunt trimiși cei care au adunat mai multe păcate decât fapte bune - damnarea este rezervată pentru cei foarte răi.

Lipsa de toleranță față de cei răi manifestată de evrei este cel mai bine exprimată în interpretarea pe care Maimonides a oferit-o damnării. În perspectiva sa, sufletele nu sunt niciodată pedepsite etern în iad: prezența celor răi este atât de intolerabilă de Atotputernicul încât aceștia nu au nici măcar parte de viața de apoi. Astfel că, aceștia sunt, conform Bibliei, „șterși”: după moarte, pur și simpludispar.

Teologul protestant Harvey Cox, care este căsătorit cu o evreică, a scris o carte cu impresiile despre un ritual evreiesc. Cox descrie sărbătoarea evreiască Purim, în care înfrângerea lui Haman este sărbătorită prin citirea cărții lui Esther. Îndrăgostit de povestea biblică, Cox se bucură de poveste până la final, unde, după cum am spus mai sus, Esther se răzbună pe dușmanii ei. La fel ca Sr. Johanna, el este deranjat de ura evreilor. Nu poate fi o coincidență, spune el, că fix de Purim, un evreu pe nume Baruch Goldstein a ucis douăzeci de musulmani nevinovați care se rugau în Hebron.

Există ceva adevăr în observațiile lui Cox. Pericolul urii este că trebuie să fie foarte limitată, îndreptată doar spre cei extrem de răi și care nu se căiesc. Potrivit Talmudului, îngerii au

început să cânte un cântec de triumf când israeliții au fost scoși din Egipt, până când Dumnezeu i-a întrerupt: „Creația mea se îneacă și voi cântați?” Însă rabinii spun că Dumnezeu s-a răzbunat pe însuși faraonul, poruncind mării să-l scuipe afară ca să se poată întoarce singur în Egipt, fără armată. Se pare că pentru a fi ținta urii justificate a lui Dumnezeu – și a noastră, ar trebui ca cineva să depășească o limită morală extremă. O mamă israelită are dreptul să își învețe copilul să-l urască pe Saddam Hussein, dar ar da greș ca părinte dacă l-ar învăța să disprețuiască fiecare arab. Noi, cei care urâm, trebuie să fim foarte precauți ca nu cumva, la fel ca Goldstein, să devenim la fel ca cei pe care îi disprețuim.

Un alt pericol al urii este că am putea să ne concentrăm asupra unor instituții prezente din cauza faptelor din trecut. De exemplu, o parte din frații mei întru religie, au o antipatie aparte pentru orice este de origine germană, chiar dacă în prezent Germania este una dintre cele mai pro-Israel țări din Europa. La fel, după secole de suferință, mulți evrei au continuat, din ce am experimentat eu, să îi disprețuiască pe creștinii religioși, chiar dacă laicii și islamii sunt cei care reprezintă, în prezent, o amenințare pentru ei; în timp ce creștinii ar trebui să fie considerați aliați.

Mulți intelectuali evrei și alți oameni cu influență, încă mai percep fiecare exprimare a adevărului creștinismului ca fiind un atac anti-semit. După ce Biserica Catolică a sanctificat-o pe Edith Stein, o evreică convertită la creștinism, câțiva evrei respectați au susținut că biserica încerca de fapt să mascheze rolul pe care l-a avut în Holocaust. Apoi, istoricul Daniel Jonah Goldhagen, care a afirmat că orice încercare din partea bisericii catolice de a menține creștinismul ca singura religie adevărată reprezintă continuarea crimelor bisericii din trecut.

Ura arzândă, odată ce este hrănită, devine foarte greu de stins; dar asta este exact ceea ce trebuie să facă evreii atunci când reevaluează relația pe care o au cu creștinismul contemporan. Crimele comise de papii din trecut nu neagă faptul că Ioan Paul al II-lea este unul dintre cei mai dreپți oameni din generația noastră. Creștinii nu ne mai consideră responsabili pentru zeicid așa că nu putem rămâne indiferenți la asemenea lucruri. Creștinii au tot dreptul să-și

afirme adevărul credinței. Anti-creștinismul modern nu este cu nimic mai scuzabil decât anti-semitismul din trecut.

Dar asta nu înseamnă că ura este întotdeauna un lucru rău și nici că acțiunile Esterei au fost inutile. Rabinii Talmudului au fost deranjați de o contradicție: cartea Regilor îl descrie pe Saul ca fiind ucigașul Amaleciților și totuși Haman, potrivit pedigree-ului său din cartea Esterei, era un Agagit, un descendent al regelui Amalecit. Talmudul oferă o soluție educativă: după ce Saul a ucis pe fiecare Amalecit, a simțit milă pentru un moment și s-a abținut, deși a greșit, să-lucidă pe regele Agag. Astfel Agag a mai trăit câteva momente până să fie ucis de furiosul Samuel. În aceste momente prețioase, Agag a avut relații cu o oarecare femeie și progenitura lui a trăit pentru ca pe viitor să-i amenințe pe evrei. Mesajul este că ura ne ajută să ne ținem garda sus, să ne protejăm. Atunci când ne confruntăm cu cei care nu vor altceva decât să distrugă, ura ne amintește cu cine avem de-a face. Când ura este potrivită, nu este doar virtuoasă ci esențială pentru bunăstarea evreilor.

Arhiepiscopul Tutu, care, după cum am menționat anterior, predică importanța iertării naziștilor, a devenit unul dintre cei mai vocali critici ai Israelului, cerând altor țări să emită sancțiuni pentru Statul evreu. Poate că ar prefera ca israeliții să adopte o atitudine de iertare față de cei care au jurat să distrugă singura democrație din Orientul Mijlociu. Dar iertarea este exact ceea ce a încercat să facă guvernul israelit în urmă cu zece ani când a declarat că a venit momentul de a uita acțiunile cutremurătoare ale unui singur individ, astfel încât să fie recunoscut ca viitor lider al statului palestinian. Însă, mulți evrei care îl urau pe acest om, au considerat că liderii israeliți sunt cei care „nu știu ce fac”.

În acea perioadă, bunicul meu rabin s-a alăturat israeliților care au condamnat procesul lui Oslo și a susținut că o asemenea acțiune va da naștere unui stat terorist responsabil de moartea a sute de israeliți. În calitate de rabin în devenire, nu am putut înțelege opoziția bunicului meu. Era, credeam eu, atât de orbit de ură încât nu a fost capabil să înțeleagă potențialul procesului de pace. Acum, după ce sute de evrei care au murit în urma atacurilor teroriste, cincizeci de ani după Holocaust, importanța și necesitatea urii evreiești a fost din nou demonstrată. Poate că în curând va fi pace în Orientul Mijlociu, sau poate nu. Dar un lucru este sigur: nu vom ierta prea

curând acțiunile unui bărbat care, trimițând copii să ucidă copii, a știut – mult prea bine – ce făcea.

Nu vom cere—nu putem—să-i cerem lui Dumnezeu să aibă milă de noi. Acei părinți israeliți ai căror copii nu s-au întors acasă se vor ruga pentru sufletul ucigașului la finalul celei mai sfinte zile, dar rugăciunea lor va fi diferită față de rosariu.

Fie ca teroristul să moară fără iertare.

Să ajungă-n iad.

Mai bine o muscă în fața Domnului.

Rabinul Meir Y. Soloveichik este bursier rezident la Centrul Evreiesc din Manhattan și membru Beren la Universitatea Yeshiva. În prezent studiază filosofia religiilor la Yale Divinity School.